

КОВИД 19:

**пандемија друштвених
ризика и несигурности**

Оињен Радоњић (уредник)

КОВИД 19: пандемија друштвених ризика и несијурности
Огњен Радоњић (уредник)
Београд 2021.

Издавач

Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача

Проф. др Миомир Деспотовић,
декан Филозофског факултета

Рецензенти

Проф. др Сретен Вујовић
Проф. др Миодраг Зец
Проф. др Ђокица Јовановић
Проф. др Бојан Жикић

Лектор

Ирена Поповић

Дизајн корица

Ивана Зорановић

Припрема за штампу

Досије студио, Београд

Штампа

ЈП Службени гласник, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-6427-171-4

Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе, који финансира
Филозофски факултет Универзитета у Београду.

САДРЖАЈ

- 7 | *Оињен Радоњић*
Предговор
- I. Социоекономски изазови и дисторзије у високом образовању**
- 13 | *Владимир Илић*
Пандемија као природни експеримент и савремена социологија
- 31 | *Оињен Радоњић*
Пандемија вируса корона и растуће глобалне неједнакости
- 51 | *Мирјана Бобић*
Бити жена/мајка у време пандемије ковида 19 у Србији
- 69 | *Исидора Јарић*
Ендемијски паноптикум незнања: популистички менаџмент високог образовања у пандемијском убрзању
- II. Политички потреси и јавни дискурс**
- 89 | *Никола Самарџић*
Пандемија у игри ауторитарних сила. Нови безбедносни изазови и дилеме либералне демократије
- 103 | *Милан Вукомановић*
Српска православна црква и ковид 19: религијске, друштвене и политичке импликације пандемије
- 115 | *Наиша Јовановић Ајзенхамер*
Теоријски мизансцен за разумевање друштвених и политичких изазова у глобалној пандемији: претече и нове тенденције
- 135 | *Харис Дајч*
Глорификација колаборациониста у Србији уочи и за време пандемије
- 151 | *Мирјана Агамовић*
Ковид речник у јавном дискурсу

Наташа Јовановић Ајзенхамер*

ТЕОРИЈСКИ МИЗАНСЦЕН ЗА РАЗУМЕВАЊЕ ДРУШТВЕНИХ И ПОЛИТИЧКИХ ИЗАЗОВА У ГЛОБАЛНОЈ ПАНДЕМИЈИ: ПРЕТЕЧЕ И НОВЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ

Апстракт: Анализа политичког контекста у који смештамо кризу изазвану пандемијом ковида 19 и последица које ће криза оставити по демократију изискује чврсте теоријске темеље. Основни циљ овог рада су селекција, приказ и критичка анализа неколико савремених социолошких и политиколошких теоријских концепата који могу бити хеуристички плодни за расветљавање и разумевање политичке ситуације у којој се глобални поредак налази у доба пандемијског изазова. Будући да је здравствена катастрофа заоштрила неке од постојећих друштвених и политичких тензија, у овом раду ћу тематизовати популизам, постдемократију и постистину (као најчешће употребљаване појмове у савременој литератури), уз кратак осврт на неке старије концепте (попут Молоха модерности, ризичног друштва и флуидног живота) који нам омогућавају увид у теоријски континуитет и разумевање процеса (дугог) трајања.

Кључне речи: социолошка и политиколошка теорија, пандемија, постистина, постдемократија, популизам

Глобална и глобализована траума изазвана пандемијом ковида 19 велики је изазов првенствено за државе и њихове здравствене, политичке и економске системе, локалне заједнице и појединачне грађане и грађанке, али су промене које је индуковала пандемијска криза изузетно изазовне и за истраживања у друштвеним наукама. Хиперпродукција радова на тему социјалних, економских, политичких, безбедносних и других сличних консеквенци измењеног стања друштвености већ је увелико у току, а овај рад се у актуелну

---

* Доценткиња Филозофског факултета Универзитета у Београду за ужу начуну област Социологија, тежиште истраживања Историја политичких, социјалних и правних теорија. Адреса е-поште: natasa.jovanovic@fbg.ac.rs.

дебату укључује доносећи анализу неких од најважнијих концепата из савремене социолошке и политиколошке теорије који нам могу бити од помоћи за разумевање и затеченог политичког стања у коме се пандемија одвија и екстраполације политичких последица и промена које се могу очекивати.

Репертоар социолошких и политиколошких теоријских програма помоћу којих се могу разумети и истражити кључни феномени који су у непосредној вези са здравственим ризицима готово је безобалан, па ипак, за потребе овог рада, одлучила сам да пажњу посветим најважнијим социолошким доприносима који су, у одређеној мери, антиципирани могућност да се обистини једна овако велика и глобална траума. С друге стране, у истраживање су укључени и неки од најважнијих савремених концепата који расветљавају вулнерабилност политичких система у које смештамо нову варијаблу – глобалну пандемију. Основно истраживачко питање од кога полазимо гласи: на који начин постојећи теоријски концепти могу да нам послуже као аналитичко оруђе за расветљавање политичких изазова савремености које је глобална пандемија искристализовала и у одређеној мери заострила?

Селекција теоријских претеча, којима је посвећен први део рада, извршена је према два критеријума: 1) изабрана су три аутора која спадају међу најутицајније мислиоце теорије о ризичном друштву и 2) њихове најпознатије студије објављене су отприлике у исто време (у последњој деценији прошлог века). Иако су ти аутори оставили веома комплексно теоријско наслеђе, ми ћемо се фокусирати само на политичке аспекте промена који они идентификују као нове (каснодерне или постдерне) ризике. У фокусу су радови Ентонија Гиденса (Anthony Giddens), Улриха Бека (Ulrich Beck) и Зигмунта Баумана (Zygmunt Bauman).

Гиденс, Бек и Бауман су несумњиво великани савремене социологије, те није било тешко определити се за приказ њихових теоријских легата, међутим, направити одабир у корпусу (нај)новијих теоријских трендова био је нарочито интригантан и захтеван задатак. Определила сам се за три веома актуелна појма који заузимају све већи простор и завређују све више пажње у савременим политиколошким и социополитичким дебатама. То су концепти постдемократије, постистине и популизма. Иако не постоји једногласност у дефинисању тих појмова, то су теоријски оквири који су предмет разматрања великог броја савремених студија, али ништа мање нису интересантни ни у широј јавности. *Ergo*, да бисмо разумели и истражили у каквом политичком и епистемолошком контексту се одвија

велика глобална здравствена криза те какве евентуалне политичке последице можемо да очекујемо у наредном периоду, најпре морамо оцртати теоријске контуре или, како сам то у наслову рада назвала, теоријски мизансцен на коме пандемија узрокована ковидом 19 игра главну улогу.¹

Претече: Молох модерности, ризично друштво и флуидни страх

Гиденс нуди визију модерности која почива на четири консекутивна процеса, односно обрасца функционисања – то су индустријализам, урбанизам, капитализам и либерална демократија. Гиденс се не слаже са савременицима који су описивали, анализирали, а каткад и глорификовали постмодерно друштво. Британски социолог сматра да живимо у доба касне модерности коју он метафорички представља као Молоха (односно строј или велика кола – зависи од превода) који свом силином руши све пред собом. Људи управљају Молохом и он им може донети много користи, отвара нове могућности и хоризонте сарадње и успеха, али управљачи могу и да изгубе контролу над тим „чудовиштем“, што изазива колапс система и мноштво негативних последица. Молох заправо персонификује опасности које су људи сами себи направили: климатске промене, сиромаштво, тоталитарне режиме итд. Нуклеарна енергија помаже у привреди и другим гранама, али може се догодити и чернобиљска катастрофа – то су две стране истог *juggernaut* новчића, сматра Гиденс (Gidens, 1998, 134).

Позна модерност доноси још једну важну спацијалну и, последично, друштвену промену, а то је измештање механизма контроле Молоха у све удаљенија места на планети. Да се вратимо чернобиљском примеру – нуклеарна катастрофа је утицала на људе који су живели и по неколико хиљада километара далеко од епицентра несреће. Гиденс каже да та појава (коју он назива дистанцијацијом) значи да су, с једне стране, страх и ризик све већи и већи како се модерност захуктава, али то, с друге стране, значи и да морамо имати поверење у експерте. Наравно да и стручњаци могу да погреше, али

---

1 Сматрам да би у избор важних концепата за разумевање социополитичких димензија савремене пандемије требало да уђу и појам секуритизације (у вези са тематизацијом популизма), али и Бодријарови (Jean Baudrillard) појмови симулације и симулакрума (у контексту приче о постистини). Но, иако у непосредној вези са политичким аспектима кризе, они ипак заузимају централно место у безбедној, односно културолошкој анализи, те сам стога одлучила да та два концептуална оквира не искористим за овај рад.

доба касне модерности, према Гиденсовом мишљењу, почива на поверењу у експертско знање (Gidens, 1998, 2005).

Иако делује да је ова скица касног модерног света обојена прилично тмурним тоновима, Гиденс ипак није песимиста и сматра да ћемо тај „одбегли свет“ (Gidens, 2005) ставити под контролу. Он генерално има поверења у институције (политичке, али и многе друге) и верује да савремене установе, као уосталом и целокупан политички поредак, могу да одговоре на изазове касне модерности. Гиденс антиципира будуће ризике који су последица глобалног, убрзаног и веома ризичног савременог света, али верује да ће већ постојеће институције либералне демократије успети да се „обрачунају“ са тим изазовима.

Чувена књига Улриха Бека *Ризично груштво* (Bek, 2001) вероватно је најзначајнија „стара студија“ за којом друштвени научници посежу у време пандемије. Бек тематизује последице процеса (технолошке) модернизације и глобализације кроз *(ре)продукцију ризика*. Будући да стари идентитети и начини организовања губе снагу (синдикализам, класна артикулација заједничких интереса, религијска припадност итд.), а глобална економија постаје све мање демократична и неумољиво продубљује јаз између богатих и сиромашних, плуралитет ризика постаје све већи, очигледнији и (такође) глобалнији. У главне ризике савременог света Бек убраја еколошке и здравствене ризике, али ту су и економски и безбедносни проблеми који су последица савремених друштвено-економских, политичких и технолошких процеса (Bek, 2001).

Наравно да је Бек свестан да је степен угрожености донекле класно (и геополитички) условљен те да онај ко поседује довољно добре економске залихе и чврсту позицију може да отклони неке ризике које сиромашни становници не могу да избегну, па ипак су поједини ризици (попут еколошких и здравствених) прилично глобализовани и класно неутрални. Бек говори о *бумерані ефекту* – уништавање шума или погрешна експропријација земљишта, иако директно угрожава земље тзв. трећег света, вратиће се као *бумерані* и развијеним земљама у виду климатских промена, недостатака одређених намирница или пак као епидемија (Bek, 2001, 55–60).

Како је у фокусу овог рада политичка димензија новонастале ситуације, ево шта Улрих Бек предвиђа: иако би било логично да се формулише једна глобална политичка заједница заснована на солидарности услед све веће угрожености различитим врстама ризика (као један тип новог политичког субјекта), то се ипак неће догодити

(Бек, 2001, 71). Иако не користи термилошки репертоар постполитике и постдемократије, Бек предвиђа даљу атомизацију грађана, изостанак *солидарности из стјраха* (Бек, 2001, 72) и импотенцију за налажење политичких решења која траже више од онога што савремене елите и глобалне технократе политички ангазоване могу да понуде. Бек каже да, иако постоји простор за заједничко делање у форми глобалног политичког покрета окупљеног око бриге за сопствену безбедност, таква политичка фузија се највероватније неће догодити јер је врло тешко повезати се на основу негативне премисе – страх *од* нечега, а не борба *за* нешто добро (Бек, 2001, 73).

Бауман у сличном маниру описује промене у касној модерности или постмодерности, с тим што он наглашава убрзану процесуалност, нестаљност, енигматичност, променљивост и нестабилност поретка и идентитета и, с друге стране, окошталост конзумеризма и потрошачког друштва који амалгамира класне неједнакости (Bauman, 2009, 9–19). Ризици и проблеми који се јављају у таквом неухватљивом и одиста *флуидном* контексту и, последично, страхови који обузимају људе, истог су карактера – глобализовани су, вребају из прикрајка, тешко их је и предвидети и превенирати, а непрекидно се рађају и неки нови. И Бауман, као и Бек, доста пажње посвећује еколошким изазовима који спадају у највећа изворишта страха у постмодерном друштву. Осим страха од тероризма, губитка посла и сиромаштва, једна од главних зебњи савременог света – климатске промене – отвара широку лепезу катастрофалних последица по људску егзистенцију. Како каже пољски социолог, *Ајокалијса данас* после урагана Катрин више није филм на великом платну нити слика која долази из Багдада или Вијетнама већ је америчка реалност (Bauman, 2010, 26–27).

Када је реч о политичком аспекту, у ранијим радовима Бауман даје дијагнозу и критику постојећег стања, али не нуди рецепт за решења. Но, пред крај живота (2016), он је јасно указао на то ко ће имати користи од овако описаног стања – то су популисти (Бауман одбија да уђе у дебату о теоријској употребљивости појма популизам па јаке вође назива једноставно моћницима и моћницама). И зато он закључује: „Авет опседа земље демократије: авет Моћника (или Моћнице)“ (Bauman, 2018, 47). Људи су разочарани у „крупне игре и богате играче“, пише Бауман, и сматрају да влади једноставно није стало да им помогне. Моћник, с друге стране, обећава да ће их штитити од хаоса, осигурати им стандард, одаљити од миграната и других сличних, наводних претњи (Bauman, 2018, 47–49).

Нове тенденције: постдемократија, постистина и популизам

Постдемократија

Постдемократија је још један од *џосџ* појмова који су пролиферисани седамдесетих година прошлог века и за којима се посеже у недостатку експланације процеса и појава који имају неке одлике старих режима, али су обележени супстанцијално другачијим карактеристикама. Другим речима, у пантеону *џосџ* појмова попут постмодерне и постмодернизма, али и постколонијализма, постиндустријализма, пострелигијског стања, постполитике или постистине, налази се и постдемократија.² Реч је о сада већ веома добро познатом концепту који се повезује са именом британског теоретичара Колина Крауча (Colin Crouch). Истини за вољу, аутори с правом (Kusar & Vukojević, 2013, 24) сматрају да је помало неправедно што Краучову књигу *Post-Democracy* (Crouch, 2004) већ годинама прате академске овације јер и у радовима других аутора можемо пронаћи једнако добре смернице за разумевање феномена постдемократије (на пример: Ransijer, 2014 или Volin, 2007).

Постдемократија је појам који је у много већој мери плаузбилно дијагностичко средство него што има корисна терапеутска својства, но, имајући у виду главни циљ овог рада, управо то својство је веома значајно за наш рад. Крауч инсистира на томе да постдемократију не тумачимо као синоним за кризу, трансформацију, ерозију, ентропију или урушавање демократије већ да треба разумети да је реч о суштински другачијем (и веома стабилном) поретку који је у себе инкорпорирао основне (процедуралне) елементе либералних демо-

2 Да бисмо адекватно одговорили на питање шта је постдемократија, морамо се запитати да ли постоје и које су разлике у односу на постполитичко стање. Ти појмови могу бити синоними (уколико се демократија узме као мерна јединица за развијеност политичке арене једног друштва), али може се правити разлика (у смислу да је постдемократија последица или пак следећа фаза стања постполитике у коме политичко поље губи значај, отуђује се од појединаца и прелази у руке елита). Такође, да бисмо појмовно омеђили појам постдемократије, неопходно је да дефинишемо саму демократију. Будући да то један од најважнијих, најфреквентније коришћених и за дефинисање најтежих појмова, у овом раду нећу предузимати такав теоријски (и нужно историјски) подухват. Како је концепт либералне или консолидоване демократије референтна тачка за разумевање постдемократије, ваља рећи да она, генерално гледано, подразумева да буде испуњено неколико критеријума: слободни и поштени избори (као *differentia specifica* између демократских и недемократских режима), политичке слободе, људска права, хоризонтална одговорност и ефективна владавина изабраних представника грађана и грађанки (Merkel, 2004, 37).

кратија (редовно одржавање избора, парламентаризам, номинално постојање поделе власти итд.), али се суштински одвојио од демократије у садржинском и есенцијалном смислу (Crouch, 2004, 19–28). Ако се, дакле, одмакнемо од номиналног и нормативног погледа на демократију, видећемо да је у постдемократском добу демократија доживела непоправљиву штету (Pavićević, 2016, 512).

Крауч своје виђење постдемократије заснива на проблему недостатка активног учешћа грађана у политичком животу. Он већ на првој страни своје књиге показује како је лако манипулисати разним индексима и индикаторима који наводно мере демократију. Ако у обзир узмемо само процедуралне показатеље демократичности, видећемо да се данас све већи број земаља може назвати демократским, али нам чињеница да се у некој земљи одржавају избори и да постоји партијски плурализам не говори ништа о природи или суштини демократије у тој држави (Crouch, 2004, 1).

Окосница Краучове тезе је да је репрезентативност воље грађана данас сведена на ниво својеврсног псеудоучешћа у политичком животу. Политичка арена је тривијализована будући да у њој учествују искључиво посредници (политичари, странке и медији) који строго контролишу целокупан систем и одржавају фасадну демократију, док, с друге стране, ти посредници заправо усмеравају државне ресурсе ка остварењу својих интереса (Crouch, 2004, 19–28). Крауч наводи два основна разлога постдемократског стања. Прво, економија је глобализована и економске елите махом имају транснационални карактер, док су демократије и даље повезане са националним државама и ту постоји очигледан раскорак. Други разлог је губљење „старих“ или традиционалних идентитета као што су били класни или религијски идентитети. Рађају се нова колективна сопства која се махом односе на другачије антагонизације и другојачења: омражени други сада су „корумпиране елите“ или пак мигранти из других делова света. У таквим околностима, шири друштвени слојеви постају гласачка машинерија популиста (Crouch, 2019, 126). Не морамо се сложити са Краучовом узрочном анализом, али је важно да денотирамо различите процесе који су могли допринети поставци ствари која подразумева отуђење *demosa* од демократије и узурпацију политичког поља од експерата и елита које демократским процедурама легитимишу исисавање аутентичне грађанске воље из политичког простора.

И други аутори који на сличан начин посматрају промене које се одвијају у савременом политичком пољу говоре о преласку политичке воље из руку грађана и грађанки у тзв. експертски табор у коме се одлуке доносе у складу са интересима владајуће елите. Жак

Рансијер (Jacques Rancière) сматра да је на делу парадокс јер упорно инсистирање на томе да режиме називамо демократским (па чак и емпиријски „меримо“ њихову наводну демократичност), замагљује чињеницу да се налазимо у постполитичкој или постдемократској ситуацији у којој демократија функционише без *demos*-а (више у: Ransijer, 2014). Иако не говори језиком постдемократије, и Волфганг Меркел сматра да демократија постаје фасадна, да се доношење политичких одлука централизује те да таква конјунктура значи да је јаз између политичке арене и грађанки и грађана све дубљи и дубљи (више у: Merkel, 2014).

Краучов појам постдемократије је у нераскидивој вези са кризом поверења у различите епистемичке ауторитете – најпре политичке, а потом последично и разне друге. Та одлика постдемократског друштва постаје нарочито важна у доба глобалне пандемије у којој је висок степен поверења у различите ауторитете (првенствено лекарске и политичке) потпорни стуб изласка из здравствене, друштвене и економске кризе. Како Крауч тврди, поверење је у постдемократијама на веома ниском нивоу, а из тога даље происходе апатичност, апстиненција и општа деполитизација (Crouch, 2004, 2019). Исто то тврди и Меркел и наглашава да ће политичка (па и изборна) апстиненција, удружена са падом поверења у политичке институције и елите, бити прелудијум за окретање алтернативним узорима и изворима података (Merkel, 2014).

Појединци у постдемократском стању предузимају различите атомизоване микростратегије сналажења у комплексном друштвеном и политичком поретку које доласком нове варијабле (глобалном здравственом кризом) постају још сложеније, али и партикуларније. Реч је, дакле, о једном парадоксу јер пандемијски контекст изискује колективно делање, сарадњу, емпатију и солидарност, а сведочимо реверзибилном процесу у коме је, услед неповерења у ауторитете и опште алијенације, свако појединачно понашање усмерено личним мотивима и уверењима. Истраживања показују да у време пандемије поверење у политичке установе и елите пада управо у оним земљама у којима постдемократија, популизми и десне снаге преузимају примат (Strandberg, 2020). *Ergo*, вишедеценијско кружење поверења у елите у постдемократским друштвима довело је до стања које (у сазнајном смислу) можемо окарактерисати као стање постистине (*Post-truth*).

Постистина

Постистина је релативно нов феномен у теоријском корпусу друштвених наука, али је тај појам доживео праву експанзију у последњих неколико година. Употреба концепта постистине постала

је својеврсна теоријска мода откада ју је *Оксфордски речник (Oxford Dictionaries)* 2016. године прогласио за интернационалну реч године, притом дајући и једну радну дефиницију: Постистина подразумева стање или контекст у коме објективне чињенице и подаци мање утичу на обликовање јавног мњења него што је то случај са личним мишљењем које је условљено емоцијама и разним другим индивидуалним факторима (Foroughi *et al.*, 2019, 2; McIntyre, 2018, 1; Koro-Ljungberg *et al.*, 2018, 1). Другим речима, стање постистине је последица (или производ) високе конкурентности информација које појединац добија на дневном нивоу (услед инфлације друштвених мрежа и масовних медија), али је, с друге стране, постистина и консеквенца промена у политичкој арени у којој су манипулације подацима, лажи и малверзације постале нормализоване праксе и механизми борбе за власт и опстајања на власти. Причу о постистини не можемо одвојити од промена које су се догодиле у политичкој сфери, то јест од све већег и видљивијег губитка поверења у политичке елите као логичне нуспојаве живота у постдемократском свету. Иако аутори (Bennett & Livingston, 2018; Kalpokas, 2019; Sim, 2019; McIntyre, 2018; Foroughi *et al.*, 2019) сматрају да је постистина постала незаобилазно теоријско оруђе за разумевање феномена као што су Брезит (Brexit) и долазак Доналда Трампа на власт у Сједињеним Америчким Државама, у контексту пандемије изазване ковидом 19, постистина добија још већи домет утилитарности (у теоријском и методолошком смислу).³

Да сумирам широк дијапазон различитих узрока који су индуковали развој постистине. Политички лидери перманентно обмањују јавност и манипулишу подацима, а своје предизборне кампање артикулишу презентовањем алтернативних (и најчешће нетачних) чињеница, што постаје главни механизам борбе у политичким утакмицама. Такође, истина више није заснована на научном или струковном консензусу, па грађанке и грађани све теже разликују плаузибилне и кредибилне изворе информација од псеудоизвора (нарочито ако се у обзир узму подаци објављени на друштвеним мрежама). Са пси-

3 Као и у случају односа између постдемократије и демократије, тако је и у случају постистине неопходно поставити питања шта је истина и да ли уопште постоји објективна истина. То је исувише сложена тема да би на овом месту могао да буде дат јединствен одговор. Само ћу напоменути да, у већини радова о постистини, истина не подразумева ураћање у метанаративне расправе о томе шта је истина већ се ради о објективном, поузданом, прецизном, општем и систематичном знању које, дакле, испуњава основне епистемолошке принципе и у чијем антиподском односу стоји простор плурализма истина, односно постистина.

холошког становишта гледано, људи у једном таквом флуидном и политички отуђеном контексту више верују истомишљеницима него (научним, стручним и политичким) ауторитетима. Услед недостатка критичког (само)пропитивања, публика заправо само жели да потврди своје већ оформљено мишљење и своју интерпретацију догађаја, процеса и података и не жели да пружи шансу неким другим изворима информација (Mair, 2017).

Ergo, у доба постистине⁴ ствара се један „зачаран круг“ који изгледа овако: будући да у постдемократском контексту константно опада поверење у различите (превасходно политичке) институције, појединци постају „лак плен“ за лажне вести (*fake news*) и псеудонаучне информације и садржаје које (углавном) проналазе на интернету. У наредном кораку, људи трагају за потврдом свог, већ формираног мишљења, а ту наводну акрибију најчешће добијају у круговима истомишљеника и у реалном и у виртуелном свету. На крају, постиже се *vice versa* ефекат – удобно ушушкани у своју истину, појединци не желе да критички проматрају постулате на којима се темељи њихова верзија истине те изнова и изнова, користећи истоветне канале комуникације и изворе информација, потврђују своја уверења (Ball, 2017; Davis, 2017; Keyes, 2004; Kalpokas, 2019; Sim, 2019). Зачаурени у својим светоназорним мехурима, савременици доба постдемократије и постистине постају лака мета за популисте.

С обзиром на то да се Трампова ера неретко назива „победом модела владања заснованог на постистини“ (Sim, 2019, 16), навешћу један занимљив пример који датира управо из доба када је био на челу САД. Помоћу тог примера илустроваћу како изгледају и ефикасно функционишу чврсте споне између постистине и популизма.

Недуго након што се Доналд Трамп уселио у Белу кућу, један (готово непознати) филмски редитељ (Ami Horowitz) изјавио је за америчку телевизијску кућу *Fox News* да се Шведска суочава са великим порастом стопе кривичних дела која су почињена од муслиманских миграната. На истом каналу је емитован и десетоминутни филм (*Stockholm Syndrome*) у коме се види да младићи тамније боје коже пуцају на полицајце и пале аутомобиле. Иако се на основу тих

---

4 Треба напоменути да је тешко одредити тренутак у коме почиње доба постистине. Поједини аутори су још почетком двехиљадитих наговештавали да ће се једно такво стање догодити (Keyes, 2004), док други аутори инсистирају на томе да постистина има своје претходнике у култури порицања („denialism“), а то се може уочити на више примера попут порицања да се догодио Холокауст или пак да се данас догађају климатске промене (Sim, 2019, 13; Foroughi *et al.*, 2019, 5).

кадрова не може тврдити да се то заиста догађа у неком шведском граду, гледаоцима је саопштено да муслимански мигранти врше насиље управо у тој скандинавској земљи, у тзв. *no-go* зонама. Већ следећег дана, Трамп је приликом посете Флориди рекао: „Је л’ видите шта се десило синоћ у Шведској?“ и наставио са даљом елаборацијом исламофобичних ставова који су већ увелико били рефрен његове предизборне кампање (Bennett & Livingston, 2018, 123–124).

Након те Трампове изјаве медији у Европи и САД почели су готово френетично да објављују вести о порасту стопе насиља на шведским улицама које је, наводно, последица доласка миграната са Блиског истока. Шведске власти су убрзо оштро демантовале ту вест, а поврх свега, чак су и полицајци који се појављују у филму оповргли да је реч о нападу који су починили муслимански мигранти. Прича ускоро постаје још бизарнија јер представници једне руске новинске агенције долазе у мало шведско предграђе нудећи новац мигрантима да направе квазипобуну пред камерама (то им, додуше, није пошло за руком), а на телевизији *Fox News* гостује „аналитичар“ који је представљен као бивши саветник за националну безбедност Шведске. Он је у том гостовању тврдио да је пораст стопе криминала почињеног од муслиманских миграната у тој земљи ноторна чињеница и инсистирао је на томе да је највише изражено сексуално насиље те да се жене „заиста осећају небезбедно“. Након овог разговора на *Fox News*-у, у шведским новинама се појавила вест да тај „аналитичар“ не само да никада није био саветник за безбедност у тој европској земљи него му је чак и име лажно – заправо, реч је о човеку који је провео годину дана у затвору у Вирџинији. *Suma sumarum*, како је убојито написала колумнисткиња Вашингтон поста (*Washington Post*), лажни филм је подстакао председника САД да говори о фабрикованој кризи, коју је потом потврдио лажни експерт на једној од најгледанијих телевизијских станица у Америци, а то је све даље инспирирало медијску екипу из друге државе да покуша да изрежира још једну имагинарну кризу, али овога пута са реалним људима – па има ли бољег примера како функционише глобално друштво у доба постистине и како је постистина нераскидиво повезана са начином функционисања популиста широм света (Bennett & Livingston, 2018, 123–124)?

Популизам

На крају овог приказа најважнијих теоријских појмова за разумевање политичког и друштвеног контекста у који смештамо дисторзије које је собом донела глобална пандемија, долазимо и до популизма. Као и у случају претходна два концепта, ни о дефиницији

популизма не постоји јединствено становиште. Такође, није постигнута унисонност ни у вези са омеђавањем историјског периода у коме почињу да доминирају популистички режими. Па ипак, интензивна прича о популизму ван академских кулиса иницирана је Трамповом победом на изборима. Иако су још 1969. године Гита Јонеску (Ghita Ionescu) и Ернест Гелнер (Ernest Gellner) написали да „авет кружи светом, авет популизма“ (Ionescu & Gellner, 1969, 1), Трампова ера је била права иницијална каписла да популизам заузме централно место не само у политиколошким и социолошким истраживањима већ и у читавом јавном дискурсу.

Популизам се најчешће дефинише као „*танка идеологија* која подразумева да је друштво подељено на две хомогене категорије – на 'поштене људе' и 'корумпирану елиту', а да политика треба да буде *volonté générale* (општа воља) обичног народа“ (Mudde & Kaltwasser, 2012, 8).⁵ Популистички поглед на свет је манихејски поглед на свет који подразумева радикалан рез између наводних пријатеља и непријатеља. Политички такмаци у популистичким интерпретацијама нису само опоненти који имају другачије приоритете, визије и вредносне оријентације већ су представљени и као чисто зло. Самим тим, са неистомишљеницима се наводно не може постићи компромис и договор већ се инсистира на томе да они „кваре поштен свет“. Популисти себе представљају као „аутентични глас народа“ (Mudde, 2004, 544). Популизам почива на бинарној логици сагледавања света у коме нема места за нијансе и плурализам већ се разлике заостравају како би се присталице, на тај начин, трајно држале у сопственом гласачком табору (више у: Mudde, 2004, 2007; Mudde & Kaltwasser, 2012; Miler, 2017).

Јан-Вернер Милер (Jan-Werner Müller), један од најутицајнијих савремених теоретичара популизма, сматра да је популизам „тамна сенка представничке демократије“. Између осталог, популисти

5 Када се за популизам каже да је „танка идеологија“, то значи да се он лако комбинује са другим идеолошким провенијенцијама и програмима као што су ауторитарност, национализам, нативизам, патријархалност итд. Популизам ће, на пример, искористити и у свој дискурс уврстити националистичку реторику и симболе зарад придобијања широке подршке бирача, али главни циљ и даље остају искључиво опстанак на власти и лична добит (Mudde, 2004, 2007). Управо због тога што популизам најчешће „кокетира“ са поменутиим идеолошким конјунктурама, најчешће се говори о кохабитацији између деснице и популизма. Па ипак, поједини аутори (на пример, Ернест Лаклау [Ernesto Laclau]) сматрају да леви популизам може бити коректив у савременом политичком пољу. То ће нам постати јасно ако се децентрирамо из западноцентричне перспективе и погледамо пример Латинске Америке (Laclau, 2005).

настоје да укину плурализам мишљења и да своју верзију истине наметну као једину легитимну и валидну. Они „играју на карту емоција“ и труде се да отупе критичку оштрицу јавности. „Отуда је политички положај популисте заштићен од емпиријског оспоравања... Популисти могу да владају и вероватно ће то радити у складу са својом основном посвећеношћу идеји да само они представљају народ. Конкретно речено, окупираће државу, увешће масовни клијентелизам и корупцију и гушиће све што личи на критичко цивилно друштво“ (Miler, 2017, 98).

Поједини аутори (Silvio Waisbord, Stuart Sim, Jayson Harsin) сматрају да је постистина саставни део овако дефинисаног популизма (и постдемократије) јер је популизам заснован на слепом веровању у истину коју пласира вођа. Сазнајна осовина демократије подразумева потрагу за истином и критички однос према различитим изворима података, а у популизму је истина власништво популиста. У доба општег плурализама, истина, појединце је лако завести својом верзијом догађаја и реалности те гласачи постају марионете у рукама вештих популистичких оратора. Популисти додају још један специјалан и нарочито заводљив зачин у одвећ хетерогену смешу постистина које су доступне људима тако што говоре да се нипошто не сме веровати у чињенице које износе „корумпиране елите“. Наводно су само они (популисти) самопроглашени ексклузивни чувари „правих истина“ (Waisbord, 2018, 28–29). Да парафразирамо Калпокаса (Ignas Kalpokas), популисти кажу „То је истина зато што ја желим да то буде истина“ (Kalpokas, 2019, 22) и на тај начин њихова истина постаје, фукоовски (Michael Foucault) речено, доминантан „режим истине“ (Fuko, 1997), односно „режим постистине“ (Harsin, 2015, 327).

У новијим радовима Колин Крауч подсећа на то да је он још 2003. године (када је објавио чувену књигу о постдемократији) антиципирао прелазак на режим у коме ће групе, покрети или појединци морати да преузму вођство у либералним демократијама из којих је исисана витална животна енергија. Он је тада понудио три могућа пута за излазак из посдемократског стања: у једном случају еколошки активисти преузимају диригентску палицу у оркестру глобалне демократије, други лидер може бити феминистички покрет, а трећа опција подразумева да ће десни (ксенофобични) популизам приграбити доминантну улогу. Како тврди Крауч, десни популизам је потпуно потукао своје противнике и апсолутно овладао политичким тржиштем. Почело је са Брезитом и Трампом, а потом се тај тренд политичке комуникације и функционисања проширило и на друге делове света (Crouch, 2019, 126).

Овако постављена теоријска једначина може деловати као *contradictio in adjecto* – ако имамо „слободно тржиште истина“ (Harsin, 2015, 328), како то да популисти ипак успевају да зграбе монопол над истином? И да ли то значи да популисти заправо редукују плурализам истина на само једно тумачење реалности? Чињеница је да када се постистина „укрсти“ са популизмом, добијамо нешто суженије „тржиште истина“ јер популисти успевају да наметну своју визију и тумачење реалности у које верује већина оних који за те популисте гласа, међутим, ситуација нипошто није тако једноставна. Мултиверзум истина је омогућио долазак популизма заснованог на једностраним и искривљеним интерпретацијама чињеница, али, с друге стране, неповерење грађанки и грађана у политичке елите и установе изнова и изнова омогућава „рађање“ нових ниша у које се смештају дивергентне партикуларне визије реалности и различитих друштвених (и природних) процеса. Нећу отворати дебату о томе шта је узроковало шта – да ли је постистина била плодно тло за популизам или је популизам био катализатор експлозије света постистине, битно је подвући да је реч о конвергентним појавама и процесима који су, генерално гледано, малигна појава, међутим, у доба здравствене кризе, синергија између постистине и популизма добија још озбиљније и опасније реперкусије.

Постистина је, дакле, оштро супротстављена демократском одлучивању јер је заснована на емоцијама, али и на масовној подршци коју јој, као погонско гориво, додају популисти. Али важи и реверзибилан процес – Доналд Трамп је инсистирао на томе да је његову инаугурацију пратило највише људи у историји преноса инаугурација америчких председника. У постдемократском, постсистинском и популистичком свеопштем светоназору небитно је да ли је заиста највећи број гледалаца у историји телевизијских преноса устоличења америчких председника било уз мале екране док је Трамп полагао заклетву – битно је да он тако каже (Sim, 2019, 18).⁶ Популистички лидери користе општу сазнајну конфузију у друштву да своју вољу представе у форми труизма.

Но, да ли је Трампово устоличење на врху САД било најгледаније у историји и није толико релевантна чињеница за свакодневни живот Американки и Американаца. Али, када је Трамп рекао да се

---

6 Ево још једног сличног примера. Бивши амерички председник је 2018. године на једној од многобројних конференција за штампу већементно тврдио да су од 11. септембра 2001. године мигранти убили чак 63.000 Американаца и Американки. Та цифра није поткрепљена никаквим изворима нити је икада потврђено да је то реалан број (Finley & Esposito, 2020, 10).

могу пити дезинфекциона средства и избељивачи или да се треба што више излагати ултравиолентним зрацима да би се избегао/излечио вирус корона, смеса постистине, популизма и постдемократије постала је невероватно запаљива и опасна по животе људи (Noor, 2020). Иако је Трамп касније рекао да је његов „савет“ да се пије избељивач био сарказам, дезинформације које су се могле чути на његовим конференцијама за штампу (и на објавама на *Twitter* налогу) прави су пример појачаног ризика у доба популизма и постистине. Неки људи су заиста послушали његов савет и конзумирали су кућну хемију у нади да ће избећи вирус (BBC, 2020). Дакле, општи политички контекст о коме смо говорили, а који подразумева разумевање конвергенције између постдемократског света у коме „царују“ популисти и плурализам „истина“, у добра здравствене кризе више није опасан само са становишта политичких права већ је ризичан и по сам живот људи.

Још једна карактеристика популистичких режима битна је за одржавање перманентног стања постистине. Популизму је, као што сам рекла, инхерентан процес другојачења. Трамп је на почетку пандемије стално понављао фразу „кинески вирус“ уместо да говори о „вирусу корона“ (Viala-Gaudefroy & Lindaman, 2021). Семантичка зачкољица крије симболичку и политичку борбу у којој популистичка логика другојачења односи победу над демократским политичким комуницирањем. Такође, настојање да се целокупан спектар друштвеног простора подели на „наш“ и „њихов“ имплицира постојање различитих истина – „праве“ то јест „наше“ истине и „њихове“ то јест „лажне“ или искривљене истине (Sim, 2019, 19). Борећи се за различите ресурсе, популисти се са конкуренцијом сукобљавају и на терену истине. Будући да (п)одржава поделу на „нашу“ и „њихову“ истину, популизам латентно (а често и манифестно!) утиче на опстанак „режима постистине“ у савременом друштву.

Закључак: нешто је труло у држави Данској?

Бек, Гиденс и Бауман су још пре тридесетак година антиципирани глобалне и глобализоване ризике који су 2020. године добили климакс у виду пандемије ковида 19. Обистиниле су се њихове „прогнозе“ о доласку здравствених и еколошких проблема, а глобална политичка, односно демократска ентропија у пандемијским условима показала је своје право лице у виду опште конфузије информација, кризе поверења, лоших здравствених и економских политика

итд. Молох се отргао контроли, страх од заразе и смрти постао је глобалан и социјално дисперзиван те заиста можемо рећи да је читав свет у последњих годину дана постао једно велико *друштво ризика*. Такође, као што су Бек и Бауман и претпоставили, иако вирус прети сваком човеку, нису сви једнако погођени кризом. Истраживања у САД показују да се људи који су и раније били социјално угрожени у условима здравствене катастрофе налазе у још горем положају, и то и економски и здравствено (Vieten, 2020, 2). Но, поменута тројица аутора у својим ранијим радовима нису могли да предвиде да ће једна таква здравствена катастрофа умногоме „вратити лопту у локална дворишта“ (Vieten, 2020, 4), те да ће заказати глобална заједница (па и глобална сарадња и солидарност) и да ће државе морати да решавају проблем на индивидуалном (локалном) нивоу. Они су чак сматрали да ће бити могуће да се направи глобални политички покрет за заштиту од ризика (Гиденс је имао поверења у већ постојеће институционалне механизме и политичке елите), али 2020. година је показала да су то биле „пусте жеље“ славних социолога. Изостанак глобалне координације и сарадње за сузбијање и спречавање ширења заразе омогућила је да постистина, постдемократија и популизам „процветају“ и достигну свој врхунац.

(Десни) популизам је савршено искористио епистемолошку шансу постистинске пометње тако што је усмерио већ постојеће емоције страха и беса у борбу против својих политичких противника (у вербалним играма другојачења против „злих елита“ нема места рационалном и критичком промишљању), боље се снашао у дигиталној утакмици између различитих (не)истина на друштвеним мрежама и успео је да разне, колоквијално речено, теорије завера, искористи као својеврсне димне завесе иза којих спроводе своје, врло реалне, политичке агенде. А као што користи постистину, популизам и стање постдемократије ставља у службу својих интереса. Како Крауч наводи, Трамп је флагрантно искоришћавао све оне институционалне елементе демократије који су му били потребни да би лакше маневрисао у пољу највише државне власти (од подршке и кандидатуре од Републиканске партије и одржања слободних и поштених избора надаље), док је истовремено уводио један по један сегмент популистичке политике којим је замењивао аутентично демократске тековине. Антиестаблишментским дискурсом и исламофобијом Трамп убеђује присталице да он представља њихов аутентични израз и да кроз њега проговара „цео народ“, док, с друге стране, демократско функционисање на врху државе уступа место непотизму и клијентелизму (Crouch, 2019, 132–133).

Другим речима, постистина, постдемократија и популизам повезани су чврсто и на дубинском нивоу. Није реч о краткотрајним и/или прелазним аутократским режимима нити о тренутном паду поверења у различите установе. Реч је о суштинској друштвеној и политичкој трансформацији која већ постојеће поделе у друштву чини још јачим, а разлике готово непремостивим. У контексту такве политичке и сазнајне алијенације тешко могу бити адекватно артикулисане еманципаторске политике сарадње, солидарности, удруживања, борбе за сопствена права, бриге о другоме које су у условима пандемије заразне болести више него преко потребне.

Иако је Доналд Трамп недвосмислени симбол победе постистине над истином, популистичко искоришћавање постистине и постдемократије није резервисано само за бившег америчког председника и опстаће и након његовог одласка са места председника САД. Упркос катастрофалним грешкама које је начинио када је у његовој земљи почела да се шири зараза – од савета за испијање варикине па све до закаснелог увођења закључавања (*lockdown*), Трамп је на председничким изборима у новембру 2020. године изгубио са малом разликом. Можемо рећи да је „ера трампизма“ окончана (иако је мало недостајало да се то не догоди!), али нипошто не можемо рећи да је окончана ера симбиозе популизма и постистине. У литератури се Мађарска, Русија, Пољска и Турска означавају као земље у којима такође постоји *nexus* између популизма, постдемократије и постистине (Crouch, 2019, 126–129; MyInture, 2018, 5; Katsampekis & Stavrakakis, 2020), али на тој списак слободно можемо додати и Србију и још неке земље у којима постоји сличан манир владавине и искоришћавања опште сазнајне раштимованости. Другим речима, феномене и теоријске конгломерате постдемократије, постистине и популизма треба посматрати као конвергентне и међусобно повезане, али и као „нову нормалност“ (*new normal*) савремене политичке динамике.

Референце

- Ball, J. (2017). *Post-Truth: How Bullshit Conquered the World*. London: Biteback Publishing.
- Bauman, Z. (2009). *Fluidni život*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Bauman, Z. (2010). *Fluidni strah*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Bauman, Z. (2018). *Stranci pred našim vratima*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- BBC (2020, April 24). Coronavirus: Outcry after Trump suggests injecting disinfectant as treatment. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52407177>

- Bek, U. (2001). *Rizično društvo*. Beograd: Filip Višnjić.
- Bennett, W. L., & Livingston, S. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication* 33(2), 122–139. <https://doi.org/10.1177%2F0267323118760317>
- Crouch, C. (2004). *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Crouch, C. (2019). Post-democracy and Populism. *The Political Quarterly* 90(1), 124–137. <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12575>
- Davies, E. (2017). *Post-Truth: Why We Have Reached Peak Bullshit and What We Can Do About It*. London: Little Brown.
- Finley, L., & Esposito, L. (2020). The Immigrant as Bogeyman: Examining Donald Trump and the Right's Anti-immigrant, Anti-PC Rhetoric. *Humanity & Society* 44(2), 178–197. <https://doi.org/10.1177%2F0160597619832627>
- Foroughi, H., Gabriel, Y. & Fotaki, M. (2019). Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder? *Leadership* 15(2), 135–151. <https://doi.org/10.1177%2F1742715019835369>
- Fuko, M. (1997). *Nadzirati i kažnjavati: nastanak zatvora*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Gidens, E. (1998). *Posledice modernosti*. Beograd: Filip Višnjić.
- Gidens, E. (2005). *Odbegli svet*. Beograd: Stubovi kulture.
- Harsin, J. (2015). Regimes of Posttruth, Postpolitics, and Attention Economies. *Communication, Culture & Critique* 8, 327–333.
- Ionescu, G. & Gellner, E. (1969). Introduction. In G. Ionescu, & E. Gellner (Eds.), *Populism: Its Meaning and National Character* (pp. 1–5). London: Weidenfeld & Nicolson.
- Kalpokas, I. (2019). *A Political Theory of Post-Truth*. Switzerland: Palgrave MacMillan.
- Katsampekis, G. & Stavrakakis, Y. (2020). *Populism and the Pandemic. A Collaborative Report*. Loughborough: Loughborough University.
- Keyes, R. (2004). *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*. London: Macmillan.
- Koro-Ljungberg, M., Carlson, D. L., & Montana, A. (2018). Productive Forces of Post-Truth(s). *Qualitative Inquiry* 25(6), 583–590. <https://doi.org/10.1177%2F1077800418806595>
- Kursar, T. & Vukojević, I. (2013). Varijacije postdemokracije. *Političke perspektive* 1, 23–38.
- Laclau, E. (2005). *On Populist Reason*. London: Verso.
- Mair, J. (2017). Post-Truth Anthropology. *Anthropology Today* 33(3), 3–4. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12346>
- Merkel, W. (2004). Embedded and Defective Democracies. *Democratization* 11(5), 33–58. <https://doi.org/10.1080/13510340412331304598>

- Merkel, W. (2014). Is capitalism compatible with democracy? *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft* 8(2), 109–128. <https://doi.org/10.1007/s12286-014-0199-4>
- Miler, J. V. (2017). *Šta je populizam?* Beograd: Fabrika knjiga, Pešćanik.
- McIntyre, L. (2018). *Post-Truth*. Cambridge & London: Massachusetts Institute of Technology.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2012). *Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy?*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39(4), 542–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Noor, P. (2020, April 24). ‘Please don’t inject bleach’: Trump’s wild coronavirus claims prompt disbelief. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/us-news/2020/apr/24/trump-disinfectant-bleach-coronavirus-claims-reaction>
- Pavićević, Đ. (2016). Postdemokratske kritike demokratije: transformacija ili urušavanje demokratije. *Sociologija* 58(4), 505–524.
- Ransijer, Ž. (2014). *Nesaglasnost. Politika i filozofija*. Beograd: Fedon.
- Sim, S. (2019). *Post-Truth, Scepticism & Power*. Switzerland: Palgrave MacMillan.
- Strandberg, T. (2020, May 6). Coronavirus: US and UK government losing trust. *The Conversation*. <https://theconversation.com/coronavirus-us-and-uk-governments-losing-public-trust-137713>
- Viala-Gaufrey, J., & Lindaman, D. (2021, April 21). Donald Trump’s ‘Chinese virus’: the politics of naming. *The Conversation*. <https://theconversation.com/donald-trumps-chinese-virus-the-politics-of-naming-136796>
- Vieten, Ul. M. (2020). The „New Normal“ and „Pandemic Populism“: The COVID-19 Crisis and Anti-Hygienic Mobilisation of the Far-Right. *Soc. Sci.* 9(9), 1–14. <https://doi.org/10.3390/socsci9090165>
- Volin, Š. (2007). *Politika i vizija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Waisbord, S. (2018). Why Populism is Troubling for Democratic Communication. *Culture & Critique* 11(1), 21–34. <https://doi.org/10.1093/ccc/tcx005>

Nataša Jovanović Ajzenhamer*

THEORETICAL *MISE-EN-SCÈNE* FOR UNDERSTANDING SOCIAL AND POLITICAL CHALLENGES IN A GLOBAL PANDEMIC: FORERUNNERS AND NEW TRENDS

Abstract: The analysis of the political context in which we place the crisis caused by the Covid-19 virus pandemic, and the consequences that the crisis will have on democracy, requires an adequate theoretical foundation. The aim of this paper is selection, review and critical analysis of several contemporary sociological and political theory concepts that can be heuristically useful for elucidating and understanding the political situation in which the global order finds itself in time of pandemic challenge. Since the health catastrophe has exacerbated some of the existing social and political tensions, in this paper I will discuss Populism, Post-democracy and Post-truth (as the most commonly used terms in contemporary literature), with a brief overview of some older concepts (such as juggernaut of modernity, risk society and liquid life) that allow us an insight into the theoretical continuity and understanding of the process of (long) duration.

Key words: sociological and political theory, pandemic, Post-truth, Post-democracy, Populism

---

* Assistant Professor at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade. Research area – History of Political, Social and Legal Theories. E-mail address: *natasa.jovanovic@fbg.ac.rs*.